

Info

bulletin

Winshem

HISTORISCHE VERENIGING WINSUM-OBERGUM

december 2013 achttiende jaargang nummer 1

Het Aanleg 8 – 10 9951 SJ Winsum
tel. 0595-447010 / 0595-447015 / 0595-447020

Hoveniersbedrijf
H O L W E R D A

s t e r k
 in al uw
 tuinwerk

aanleg en onderhoud

Tel.: 0595 444555
Mobiel: 06 40287058

Freesialaan 3 9951 GL Winsum gn

v.Calker
Schildersbedrijf

*Allround applicatie
 Oude en nieuwe technieken
 Kleur-en verftechnische adviezen*

Winsum
0595-443486

Engelsman
 Optiek & Auditiek)))

**Al 20 jaar uw vertrouwde adres
 voor oog - en oorzorg.**

Hoofdstraat Obergum 8
9951 AH Winsum
0595-444069

info@engelsman-optiek.nl
www.engelsman-optiek.nl

december 2013 achttiende jaargang nummer 1.
Dit informatiebulletin is een periodieke uitgave
van de Historische Vereniging Winsum-Obergum,
opgericht op 15 december 1995.

In dit bulletin worden artikelen en berichten
opgenomen met betrekking tot het werkteerrein
en de activiteiten van de vereniging, de ingestel-
de werkgroepen, individuele leden of derden.
Een ieder, al dan niet lid van de vereniging, kan
ideeën, suggesties en materiaal aanleveren
op onderstaand redactieadres. De redactie zal
beoordelen of het aangeboden materiaal voor
plaatsing in aanmerking komt. Dit bulletin zal drie
keer per jaar verschijnen en wordt
gratis aan de leden van de vereniging verstrekt.
Voor niet-leden is het bulletin, tegen betaling van
E 7,- per exemplaar, verkrijgbaar bij:
C. Tersteeg, Freesialaan 30, 9951 GM Winsum.
Email: info@winshem.nl

Redactie:
J. Wicherts-Van Dijken
M. Meijer
J. A. Groothof
J. Huitsing
T. van der Schoor
C. A. Tersteeg
Redactieadres:
Freesialaan 30, 9951 GM Winsum
www.winshem.nl
e-mail: info@winshem.nl

Bestuur vereniging:
Voorzitter
Drs. J. Tersteeg
Westerstraat 31, 9951 EM Winsum
telefoon: 0595-442456
Secretaris
G. Frumau
Westerstraat 20, 9951 EN Winsum
telefoon: 0595-795084
Penningmeester
I. van der Molen-Huisman
Hendrik Werkmankade 6, 9951 MD Winsum
telefoon: 0595-443050
Algemeen Adjunct
J. Venhuizen
Schepperijlaan 56, 9951 BL Winsum
telefoon: 0595-441574
Leden
Jhr. Ir. C. de Ranitz
Bellingeweer 10, 9951 AM Winsum
H. Bolhuis
't Hofje 1, 9951 EX Winsum
C.A. Tersteeg
Freesialaan 30, 9951 GM Winsum
E. Visser
Singelweg 63, 9714 AS Groningen
B.J. Haak
Freesialaan 29, 9951 GL Winsum

Bij beëindiging van het lidmaatschap dient u dit
vóór de verschijning van het Infobulletin nummer
1 van het volgende jaar kenbaar te maken bij
de secretaris van de vereniging.
Bankrelatie: ABN-AMRO Winsum;
rekeningnr. 61 23 36 174
ISSN 1386-1530

Vormgeving: Ellen Kadijk i.s.m. DePrint Winsum
Drukwerk: DePrint Winsum

Woord vooraf

Terwijl het openbare leven ontregeld wordt door najaarsstormen, deed de redactie haar uiterste best om weer een prettig leesbaar Infobulletin samen te stellen. Wij merken dat het verkrijgen van kopij telkens een moeilijke opgave blijkt. Daarom doen wij een beroep op u als lezer ons daarbij te helpen. Dat kan in de vorm van een foto, een anekdote of andere wetenswaardigheid.

In dit nummer duikt Paul de Vos in de bewoningsgeschiedenis van zijn huis, voorheen herberg De Valk. Nieuwsgierig geworden door een aantal vondsten besluit Paul op geheel eigen wijze deze geschiedenis in woord en beeld te brengen. Het toenemend aantal gevallen van verkoudheid in dit gure najaar en de oprichting van de huisartsenvereniging Hunsingo-Fivelingo 100 jaar geleden, waren voor Melle Meijer aanleiding om de geneeskunst in Groningen en omstreken eens onder de loep te nemen.

Redactielid Tineke van der Schoor analyseert de woonsituatie van de Winsumer bevolking aan de hand van de vierde tienjarige volkstelling welke gehouden werd in 1859. Met de Baistemaart nog vers in het geheugen leest u in een bijdrage van Jacques Tersteeg over het ontstaan van de veemarkten – jawel meervoud – in Winsum.

Van meer huishoudelijke aard zijn het verslag van de jaarvergadering van 18 maart en een bijdrage over de vernieuwde website van de vereniging.

De vormgeving van dit Infobulletin is uitgevoerd door DePrint te Winsum. Tot nu toe maakte Jaap Stevens het blad op. Jaap deed dit vanaf het eerste nummer altijd op zeer creatieve wijze.

Door veranderende technieken blijkt het toch steeds lastiger de aansluiting te vinden tussen de vormgever en de drukker. Daarom is in goed overleg besloten om vormgeving en druk in één hand te houden. Het bestuur en de redactie bedanken Jaap voor de vele jaren inzet en voor de deskundigheid waarmee hij uiting heeft gegeven aan het gezicht van onze vereniging.

De redactie

Geneeskunst in Groningen en omstreken	2
Villa Veld en Vaartzicht	5
Een tijd van komen en een tijd van gaan	6
Lezing Emo	12
Verslag jaarvergadering	14
Vernieuwde website	15
De volkstelling van 1859	16
Samenvatting lezing Dijkrijk Noordpolder	20
Winsumse Baaistemaart	22
Nieuwjaarswens	23

Geneeskunst in Groningen en omstreken

Melle Meijer

Het is dit jaar 100 jaar geleden dat de huisartsenvereniging Hunsingo-Fivelingo werd opgericht. Deze huisartsen hadden zich losgemaakt van de provinciale vereniging, de Nederlandse Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst afdeling Groningen. Het feit dat dit 100 jaar geleden gebeurde, is de reden om enkele belangrijke zaken in de ontwikkeling van de geneeskunde, met name in Hunsingo eens op een rijtje te zetten.

Geschiedenis.

Heel veel wetenschappers hebben bijgedragen tot de ontwikkeling van de medische wetenschap zoals die nu is; ik noem slechts enkele, omdat deze mensen de geneeskunst in een ander licht hebben geplaatst.

Hippocrates (460-377 voor Chr.) was de man die de ziekteleer opbouwde op vermoedens, de vier lichaamsvochten (of humores), te weten bloed, slijm, zwarte en gele gal.

De arts Galenus (130 –ongeveer 200 na Chr.) was bekend met de anatomische en fysiologische kennis van de mens.

Men kende al gauw de reden waarom een bepaalde ziekte overgebracht werd: t.w. door een smetstof door de uitwaseming van rottende stoffen.

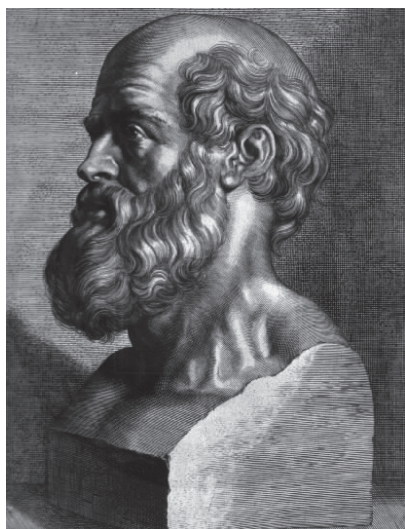
Ook Descartes heeft bijgedragen aan de geneeskunst door godsdienst los te koppelen van de wetenschap.

Hunsingo, Fivelingo en Westerkwartier.

De gezondheidszorg alhier werd verzorgd door een medicus, een chirurgijn of heelmeeester, een vroedmeester (-vrouw) en ook de zorg die door burens werd verleend.

De eerst zorg was de zorg van de burens die zich daartoe in zogenaamde naberkluften hadden verenigd. De verpleging van bijna alle patiënten vond thuis plaats, omdat aan opname in de toenmalige 'ziekenhuizen' nog veel risico's verbonden waren. De dokter en de chirurgijn bezochten de patiënten thuis.

De burens waren verenigd in een kluft, die een omvang had van 10 tot 30 woningen. Bij toerbeurt gingen de bestuursfuncties rond onder de gezinshoofden. Aan het hoofd stond de olderman; hij werd bijgestaan door 1 of 2 hovelingen of jongermannen. De toenmalige secretaris van Winsum, Geert Reinders, die als bestrijder van veepest naam had gemaakt, schreef dat deze kluften sinds onheuglijke tijden hadden bestaan en dat de burenplichten vooral in acht genomen moesten worden bij geboorte, ziekte, overlijden en begraven. Geschreven wetten achtte hij niet noodzakelijk.

Hippocrates

Chirurgijn aan het werk

In het laatst van de negentiende eeuw en het begin van de twintigste eeuw zijn de meeste van de naberkluften op het platteland verdwenen. In Zuurdijk gebeurde dat pas in 1930, waarschijnlijk doordat de toenemende zorg in ziekenhuizen plaatsvond. In sommige dorpen droeg de verzuiling er toe bij. De taken van de naberkluften zijn deels door de begrafenisverenigingen en ziektekostenverzekeringen overgenomen. Later is de ziekenzorg ook deels overgenomen door maatschappelijk werk.

De chirurgijn of heelmeeester.

Chirurgijns of heelmeeesters waren de belangrijkste medische hulpverleners. In de steden waren deze chirurgijns in ambachtsgilden verenigd. Die stelden de opleidingseisen vast.

Voor 1597 waren deze er nog niet. In dat jaar werd namelijk in Groningen het gilde opgericht, waarin chirurgijns en barbiers verenigd waren. Hierdoor werden de “eigen” chirurgijns bevoorrecht boven de “reizende” meesters. Het bestuur bestond ook uit een olderman en 2 hovelingen. Op het platteland gaf men de voorkeur aan chirurgijns die in Groningen een certificaat hadden verworven. Bijgelovigheid was de chirurgijn niet vreemd: voor een ingreep als het aderlaten gingen ze veelal af op een aderlaatkalendar die vaak door een doctor medicinae en soms door een hoogleraar in de geneeskunde was opgesteld in verband met de stand van de planeten. Professor Nicolaus Mulerius, de eerste hoogleraar geneeskunde aan de universiteit van Groningen, die tevens sterrenkundige was, gaf elk jaar een almanak uit.

Tegen het midden van de zeventiende eeuw moesten chirurgijns aan hogere medische eisen voldoen. Op verzoek van het gildebestuur mochten de leerlingen een aantal anatomische lessen bijwonen, welke gegeven werden door een hoogleraar in de geneeskunde.

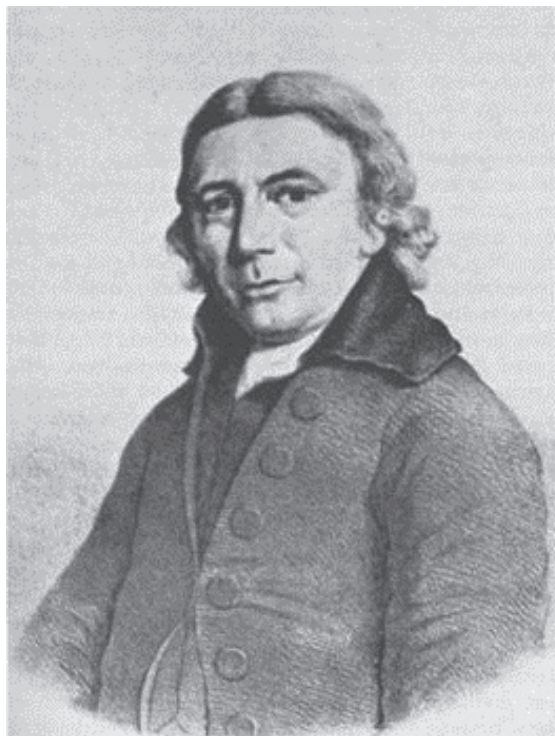
Chirurgijns kregen hun opleiding door bij andere chirurgijns in de leer te gaan. Dat kon op het platteland, in een stad of op een schip. Gerrit Aldershof te Winsum overleed op 11 augustus 1766 op 68-jarige leeftijd. Op zijn graf staat het volgende gedicht:

*“Die veel gered heeft uit zijn noot,
Is zelf verwonnen door de dood.
Vraagt gij wie hier ligt in het stof,
’t Is dien beroemde Aldershof
Die in zijn jeugd veel vreemde kusten
Bezocht zal hier in eeren rusten.”*

Het grafschrift van Gerrit Aldershof

Omdat de meeste chirurgijns weinig verdienden, hadden velen er een ander beroep naast.

Chirurgijns en barbiers waren in één gilde verenigd. Gerrit Aldershof was ook secretaris en ontvanger van het Winsumer- en Schaphalster Zijlvest.

Portret van Geert Reinders 1737-1815

Luitje Reenders Zyrtsema had als nevenverdienste kastelein.

Het was zeer belangrijk dat de chirurgijn en medicinae doctor deel namen aan het kerkelijk leven. Op het graf van Gysbertus Formier staat: “In leven voornaam chirurgijn en vroedmeester ende ouderlinck van de gemeente Jesu Christi tot Winsum”.

Sinds 1474 komt er langzaam een wending: de eerste medicinae doctors worden opgeleid aan de universiteit. Zij voelden zich verheven boven de chirurgijns. De laatste groep bleef het gewone werk doen. In Groningen kon men (kort na de stichting van de universiteit in 1612) geneeskunde studeren. Deze mensen werden tot de eerste stand gerekend.

De tweede stand bestond dus uit mensen die niet universitair geschoold waren. Later (vanaf 1823) werden deze mensen opgeleid in klinische scholen voor heel- en vroedmeesters en vroedvrouwen.

De op de praktijk gerichte opleiding duurde vier jaar en vond plaats in daartoe geschikte gasthuizen. Goed gedrag en het kunnen lezen en schrijven waren de toegangseisen. Vanaf 1830 kon men ook tot het examen worden toegelaten worden als men enkele jaren bij een doctor of heelmeeester in de leer was geweest.

Langzaam ontstond een polarisatie; de eerste stand keek neer op de tweede stand. Men probeerde de tweede stand te elimineren. De eerste stand was er voor de operaties. De kleine chirurgie en verloskunde werden veelal toebedeeld aan de tweede stand. De verloskunde was een tijdrovende bezigheid. Helaas hadden ze elkaar nog te vaak nodig.

Er was nog duidelijk sprake van eenheid toen in 1849 de Nederlandse Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst werd opgericht.

De bedoeling was:

1. Bevordering van de hervorming van de geneeskundige staatsregeling.
2. Beoefenen van de geneeskundige wetenschap.
3. Behartigen van de belangen van de geneeskunstbeoefenaars.

Men kan stellen dat de verwijdering tussen de twee standen vanaf toen meer naar voren kwam.

De eerste stand liet de minister weten dat de geneeskundige staatsregeling verbetering behoefde. Thorbecke kon dankzij de grondwetswijziging meer aan nieuwe wetten werken.

In 1862 diende hij een ontwerp van wet in die de uitoefening van de Geneeskunst moest regelen. *Medicinae doctores* waren bevoegd in de interne geneeskunde en zij mochten consultatief optreden in de chirurgie en obstetrie. Van de laatste twee aspecten wilden ze ook de doctorsgraad. Dit lukte niet.

Dr. L. T. Schleurholts uit Onderdendam heeft zichzelf onsterfelijk gemaakt door zijn nek uit te steken wat betreft de wetswijziging. Hij wilde dat de studie aan de universiteit moeilijker en langer moest zijn dan de opleiding aan de klinische scholen. De tweede stand mocht vele handelingen verrichten terwijl de eerste stand de chirurgie verboden werd, uitgezonderd aderlaten, koppen zetten en vaccineren. Hij was bang dat de klinische scholen de universiteiten zouden overvleugelen.

Toen volgde een bestuurscrisis waardoor opheffing en heroprichting elkaar opvolgden.

Men vond de afdelingen Groningen en Onderdendam de grootste dwarsliggers. In Groningen was geen klinische school, wel de universiteit die *medicinae doctores* opleidde. Het aantal *medicinae doctores* dat op het platteland werkte was in Groningen veel groter dan elders in het land.

1862:

Groningen:

102 *medicinae doctores*
45 plattelandsheelmeesters.

Landelijk:

1.034 *medicinae doctores*
1.370 plattelandsheelmeesters.

Het zou niet goed zijn, dat *medicinae doctores* minder bevoegdheden zouden hebben dan de plattelandsheelmeesters. Een dokter zou toch alles moeten kunnen.

Veel amendementen werden aangenomen, maar Dr. L. T. Schleurholts zette zijn gevecht met de wetgevers voort. Hij kreeg bijval van de toen bekende oogarts Prof. Dr. F. C. Donders uit Utrecht.

In 1865 werd de wet aangenomen. Vanaf dat moment zouden alleen diegenen bevoegd zijn de geneeskunde uit te oefenen die door het afleggen van het door de staat ingestelde artsexamen de graad van genees-, heel- en vroedmeester hadden verkregen.

De klinische scholen werden opgeheven met uitzondering van die te Amsterdam, die in 1876 Gemeentelijke Universiteit werd.

De reeds gevestigde geneesheren van de tweede stand werden gelijkgesteld met de artsen van na 1865. Wilden zij de titel arts verwerven dan moesten zij een aanvullend examen afleggen. Zeer weinig mensen maakten daar gebruik van.

En dat was dan het einde van de plattelandsheelmeesters. In 1865 waren er 1.682; in 1875 bedroeg het aantal 1.067, in 1895 nog 363 en de laatste verdween in 1928.

Villa Veld en Vaartzicht

Hans Huitsing

Foto (kaart) genomen bij de brug over het Winsumerdiep, oostwaarts naar de achterkant van de Westerstraat.

Een oud binnenschip ligt aan de kade (Helling) achter het pand van Beereboom/t Ol Pakhoes; ook de woning van schoenmaker Oostenrijk (ronde kap) valt op en natuurlijk ook de toren van de Obergumer kerk. De bomen op de voorgrond staan bij de villa Veld en Vaartzicht van de fam. Lemstra (zie foto).

Deze villa behoorde destijds tot het bezit van de vroegere burgemeester Enno Wierda, die een groot deel van zijn vermogen heeft vermaakt aan de gemeente Winsum onder verplichting dat deel onder te brengen in de Wierda-Stichting.

Een tijd van komen en een tijd van gaan

Paul de Vos

Het wel en wee in en om de doorrit, herberg en logement De Valk te Winsum.

Toen ik in 1995 het pand betrok aan de Hoofdstraat Winsum nummer 45 voelde ik me als een schakel in een keten van gebeurtenissen. Omdat het pand tot voor kort als dierenartsenpraktijk fungeerde waren binnenshuis bijna geen details meer te vinden die historisch interessant waren.

De betonnen vloer had alles afgedekt, de duroxwanden verborgen het oude casco. Al snel vond ik het opschrift JR Vos 1817 op de binnenzijde van het dakbeschot. Wellicht de handtekening van de timmerman die in 1817 het dak heeft vernieuwd? Ik werd nieuwsgierig en ging gegevens verzamelen. Onder andere in de Groninger Archieven, die toen net gebouwd waren nabij de Emmabrug in Groningen. Stukje bij beetje kwam er meer inzicht, maar ook verwarring sloeg toe. Zo bezat de familie Borgman naast ons pand ook het pand bij de Boog, waarin later de Schilderswinkel van Sennema werd gevestigd. Bovendien had de familie Alderts een herberg in het pand van Gert de Noord in Obergum, en bleek deze familie in het zelfde pand als Borgman aan de Boog te hebben gezeten, en natuurlijk zaten zij ook in ons huis. Kortom, het leek wel stuivertje wisselen.

Dit alles moest dus verder uitgezocht worden. Ons buurpand aan de Hoofdstraat 47 had ook een relatie met ons huis. Daarnaast was er een verband met de families Antuma en Siersema uit Klein Garnwerd, die betrokken waren bij de afsplitsing van de Gereformeerde kerk en de stichting van het kerkgebouw aan de

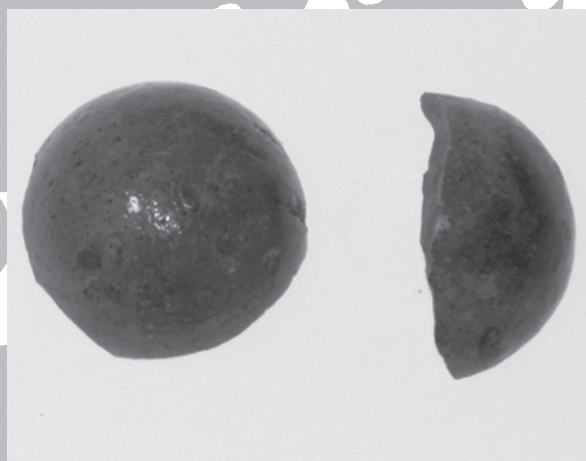
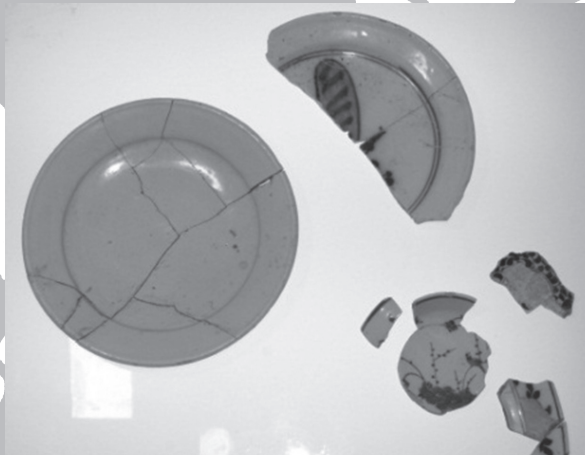
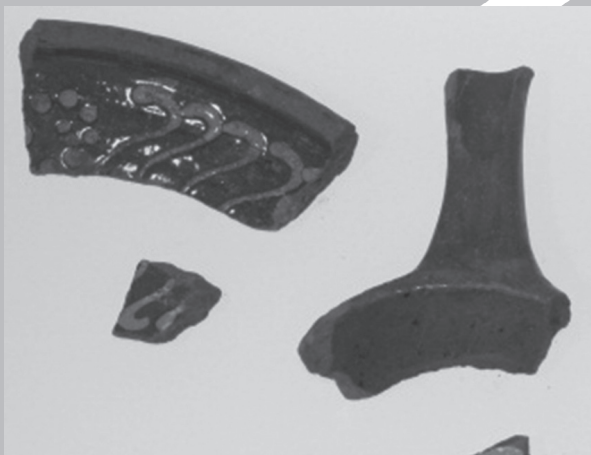
overkant. De familie Siersema komt op een later tijdstip in het pand wonen.

Ik vond het langzamerhand tijd worden om het een en ander op volgorde te leggen. Ik hoop dat het volgende verhaal u enig inzicht geeft in mijn onderzoek. Ik wens u veel leesplezier.

Sporen

Bij de aanleg van terras en tuin doken er scherven op en resten van botten en schedels van dieren. Marius Hazenberg, lid van de werkgroep Archeologie van de Historische Vereniging, is bij ons langs geweest om de vondsten te analyseren. De Delfts-blauwe tegelscherven op rode steen zijn waarschijnlijk erg oud; de grofheid en verfijndheid van de ringeloor techniek in glazuur moeten mij duidelijkheid verschaffen over wat van voor 1700 was en wat na die tijd kwam; de verfijnde techniek op dunne scherf was waarschijnlijk Duits.

Hazenberg vertelde over de Faience techniek, een Delfts-blauwe tinglazuur op aardewerk als Hollandse reactie op het Chinees porselein uit de tijd van de VOC. Het was een opvolger van de Majolica techniek, aardewerk met aan de zichtzijde wit tinglazuur en de achterzijde geel, grijs of groen loodglazuur (zie de ringeloor techniek). Die techniek was weer een opvolger van de polijst techniek die bij kogelpotten gebruikt werd. Ook

vertelde hij mij dat de bolletjes stenen knickers waren.

Rondneuzend in historische boeken valt op dat Winsum rond 1800 zeer welvarend was. Veel huizen hadden al een verdieping. Een willekeurige opsomming:

Er waren:

- Twee zilversmeden: de heer Ducellie, de heer Roelfsema
- Drie horloge- en klokkenmakers: familie Greben, Klok en H. Kraan
- Een glazenier
- Een hoedenmaker: Bouer
- Een winkel in laken en bont
- Een molen

- Drie steen- en pannenbakkerijen; Woldring, Van Ham en Leggeloo
- Twee smeden
- Boten gebouwd.

Kortom, het was een bloeiende regionale economie met Winsum als kern, waardoor er veel verkeer ontstond. Dit was één van de bestaansredenen voor de vele doorritten en herbergen in Winsum. Zo had je de Carper en Thoe Gennep, beide bij de Boog; De Valk, op de hoek van Hoofdstraat en Kerkstraat en tenslotte was er nog een herberg halverwege de Hoofdstraat.

Na het bestuderen van de kadasterkaart uit 1832 kunnen we het volgende opmerken.

Herberg De Valk had huisnummer 17, kadastraal bestond het uit de percelen

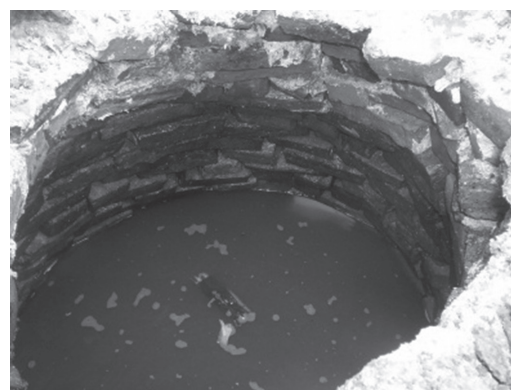
72 - weiland

73 - schuur of stalling

74 - huis en erf

Bewoners van De Valk

Wie was de oprichter en naamgever van het pand? Wanneer is het gebouwd? Was het Gerrit Valk of zoals in het gedenkboek 1982 op een lijst van Winsum in 1811 staat: Jacob Jans Valk, tapper? Hij runde deze doorrit en herberg. De reiziger kon een drankje nuttigen en overnachten in de herberg; de koetsen werden verschoond in de stalling en de paarden ververst op het weiland, waar tevens een put zat.

In ieder geval zijn tot 1814 Jacob Jans Hielkema en Pietertje Derks de eigenaren. Op 4-4-1814 overlijdt Jacob Jans Hielkema op 67-jarige leeftijd.

Een jaar na het overlijden van haar vader trouwt hun dochter Trijntje Jacobs Hylkema (Hielkema?) met de weduwnaar Willem Jacob van Weerden. Zo wordt Willem op 1 mei 1815 de nieuwe eigenaar van De Valk.

Vervolgens koopt hij ook het pand ernaast, het huidige Hoofdstraat W 47.

Hun eerste twee kinderen worden niet ouder dan één jaar. Hun dochters Martje, geboren 5-8-1818 en Willemina, geboren 18-03-1821, blijven in leven. Lang heeft Willem zijn kinderen niet zien opgroeien, want hij overlijdt op 2-10-1820 op 34-jarige leeftijd.

Trijntje hertrouwt op 5-6-1824 met de dan 32-jarige Jacob Jans Vonk, net als Willem geboren in Oldehove. Zij krijgen samen twee kinderen, Pieterke en Jan Vonk. Ook Jacob wordt kastelein. Jacob Jans Vonk sterft op 27-3-1833 op de leeftijd van 41 jaar.

Rond 1820 koopt Wessel Borgman, eigenaar van herberg Thoe Gennep bij de Boog, de Valk en gaat daar wonen met zijn vrouw Trijntje Jans van Noten. Waarschijnlijk blijven Trijntje en Jacob de uitbaters, hoewel ze geen eigenaren meer zijn. Wessel gebruikt voor deze aankoop mogelijk het erfdeel van zijn zus Sibbeltje. In 1821 staat Aldert Jans Alderts borg voor een lening van 2.500 gulden en krijgt hij 2.500 gulden korting als Wessel het huis op een later moment aan hem verkoopt (akte nr. 1459).

In 1830 wisselt De Valk weer van eigenaar. Op 17 januari van dat jaar verkoopt Wessel De Valk aan Aldert Jans Alderts, wonende te Obergum, schatter van vee en Jantje Pieters Martini voor 1650 gulden.

Wessel verhuist dan zeer waarschijnlijk terug naar Thoe Gennep, de herberg met winkel bij de Boog.

Op 2 maart 1852 overlijdt Aldert Jans Alderts. Zijn kinderen erven de herberg De Valk. In 1881 koopt de zoon Pieter Alderts het naastgelegen pand van de dochter van Jacob van Weerden. In 1891 wordt dan ook nog het pand op de huidige locatie nr. 49 door Pieter Alderts gekocht. De familie Alderts bezit vanaf dat moment drie panden op een rij. Inmiddels is voor de ingang van de schuur een huisje gebouwd door één van de Alderts. De drie nog levende kinderen verkopen uiteindelijk na 41 jaar in 1893 De Valk. Voor 7000 gulden verkopen Pieter Alderts, koopman en vroeger kastelein en Jan Alderts, brood- en banketbakker, De Valk aan Hendrik Reyer, kastelein uit Delfzijl en Antje van Oldehove.

Aldert Alderts (junior), neef van Pieter Alderts van De Valk, onderhield vanuit doorrit Thoe Gennep een paar maal per week met zijn koetsen een lijndienst met de stad. Met de komst van de spoorlijn in 1893 wordt deze lijndienst onrendabel. Ook de doorrit van De Valk ondervindt de concurrentie van deze spoorlijn en Aldert begint daags na de opening van de spoorlijn een omnibus (paard en bus) naar Ulrum. Dit resulteert in 1897 in een paardentram van Winsum naar Ulrum. Deze tram wordt geëxploiteerd door mensen uit de stad.

De familie Reyer- Van Oldehove is maar vier jaar eigenaar geweest. In 1897 verkoopt Reyer de herberg aan Gerrit Douwe Siersema. Ook de tapvergunning gaat mee, betreffende het tappen in de gelagkamer, de noorderkamer, de bovenzaal en doorrit.

Herbergen in Winsum.

Naast De Valk waren er meer herbergen in Winsum. Zo wordt er in het boek Winsum 1057 - 2007 melding van gemaakt dat in 1806 op nr. 56 te Obergum een herberg stond.

Kastelein was Jan Alderts en zijn vrouw Geertruid Jans van Dijk was kasteleinse. Jan is overleden in 1818 en zijn vrouw is blijven wonen op nr 56, de huidige winkel van Gert de Noord.

Het gezin had een vijftal kinderen:

Hindertje Alderts, * 1800, † 5-11-1876. Hindertje is 76 jaar geworden, zij was getrouwd met Mart Staat;

Aldert Jans Alderts, * 9-11-1801, † 2-3-1847, 45 jaar getrouwd met Jantje Pieters Martini, hij belandt in 1830 in De Valk;

Jan Jans Alderts, * 1803, † 26-11-1813, slechts 10 jaar geworden;

Anje Alderts, * 1805, † 19-11-1871, 66 jaar;

Jan Alderts, * 1808, † 28-3-1852, 43 jaar geworden. Op 30-5-1832 getrouwd met Tetje Jans Pettinga. Zij overlijdt mogelijk aan kraamkoorts bij de geboorte van dochter Geertruid. Jan wordt kastelein, net als zijn vader. Hij hertrouwt op 15-11-1847 met Martje Swijters, dochter van wagenmaker Swijters- Van Weerden. De familie Swijters woont schuin tegenover Alderts in Obergum op nr. 29.

Blijkens de muurankers is De Carper in 1578 gebouwd. Rond 1800 bezit de familie Tillema twee herbergen. Eén broer had De Carper en de andere had een herberg op de locatie van juwelier Pannekoek.

Honderd meter verder verderop in de Hoofdstraat Winsum staat rond 1800 nog een herberg aan de westzijde bij de Boog, gehuisvest op nr. 85: Thoe Gennep.

In dit pand overlijdt in 1801 Aam Pieter Borgman, geboren in Warfhuizen.

Goederen in de laken-, bont- en kruidenierswinkel alsmede in de herberg te Winsum, waarde 9000,--

Drank aanwezig in het pakhuys, het huidige pand van de Pluu, waarde 9000,--

Op 22 april 1770 is hij getrouwd met Clara Johanna Wessel Houwing. Zij is de kasteleinsse. Aam is een rijk koopman. Hij bezit een winkel, een herberg en een pakhuys vol sterke drank. Daarnaast is van hem bekend dat hij, net als Geert Reinders in Bellingeweer, lid is van de leesclub van Leens.

Het gezin heeft vier kinderen:

Hindrika Aam, geboren in 1771, bierbrouwer, getrouwd met Jan Kloosterhuis;

Pieter Aam, geboren in 1775, koopman, getrouwd met Jenske Jacob Wieringa (Onderdendam);

Sibbeltje, geboren in 1778, overleden in 1823;

Wessel, geboren in 1781, koopman.

Eind 1813 sterft moeder Clara Houwing. In 1814 vindt er een boedelscheiding plaats. Een kort overzicht van de bezittingen:

Panden nr. 84 en nr. 85 en nr. 3, totaal waarde 9000,--

- 70 aam jenever (10.000 liter)
- 20 oxhoofden brandejenever (5000 liter)
- 4 oxhoofden rode wijn, (1000 liter)

De kinderen Wessel en Sibbeltje nemen in 1814 een hypotheek van 5000 gulden bij hun broer Pieter Aam.

Op 12 februari 1823 sterft Sibbeltje. Erfgenamen zijn haar broers Wessel en Aam Pieter en zus Hindrika.

Wessel trouwt op 12 februari 1825 met Trijntje Jans van Nooten en gaat wonen in De Valk. Hij is de nieuwe eigenaar en heeft na de dood van zijn zus van de erfenis De Valk gekocht. Vijf jaar later, op 17 januari 1830 verkoopt Wessel De Valk aan Aldert Jans Alderts, die in Obergum woont. Hij is schatter van vee en getrouwd met Jantje Pieters Martini. Zij kopen De Valk voor f 1650,--.

Wessel verhuist dan zeer waarschijnlijk terug naar Thoe Gennep, de herberg met winkel bij de Boog, nr. 85.

Rond 1818 is mogelijk ook nr. 87 aangekocht; hier gaat de vader van Trijntje wonen, Jan Heinderts van Nooten, koornschipper van beroep.

Alles even op een rijtje:

Nr 83 glazenmakerij (kad. 140)

Nr 84 stalling (kad. 143)

Nr 85 herberg en winkel (kad.141)

Nr 86 herberg en winkel samengevoegd (kad.141)

Nr 87 (kad. 140)

Wessel sterft 5 jaar later, op 15 september 1835. Hij laat een vrouw en zeven kinderen achter, onder wie Aam Pieter, geboren in 1827.

Clara Sibbelina	* 27-07-1825	+ 24-07-1851
Aam Pieter	* 03-02-1827	+ 16-07-1886
Johannes	* 07-03-1829	+ 13-09-1887
Alida	* 16-12-1830	+ 20-11-1863
Hendrikus	* 22-09-1832	+ 27-06-1851
Pieter	* 22-09-1832	+ 18-09-1916
Jacobus	* 19-09-1834	+ ?

Trijntje hertrouwt met Hilbrand Alberts Wiersema op 5 juni 1841.

Ook hij was herbergier in de herberg bij de Boog. Hij komt te overlijden op 23-1-1849.

Twee jaar later, op 28-6-1851, overlijdt Trijntje Jans van Nooten.

Aam Pieter erft van zijn vader Wessel en moeder Trijntje het eigendom van nr. 85, nr. 84, en nr. 87. Op 4 juni 1855 worden huwelijksvoorwaarden bij de notaris opgesteld tussen Aam Pieter en Martje Swijters. Op 20 juni 1855 trouwt Aam Pieter met Martje Swijters.

Op 16-7-1886 overlijdt Aam Pieter Borgman op 59-jarige leeftijd. Op 18-3-1891 overlijdt Martje Swijters op 72-jarige leeftijd.

De erfgenamen Wessel Borgman, leraar handtekenen te Tiel, en Johan Jan Borgman, verkopen op 10 augustus 1891 nr. 85 aan hun oudere halfbroer Aldert Alderts, zoon van Martje Swijters en Jan Alderts (zijn tweede huwelijk), koopman en logementhouder, voor 8000,-- gulden en zo was dit logement bij de Boog bijna 100 jaar eigendom van de familie Alderts.

Aam Pieter Borgman, nr. 85, en Douwe Gerrit Siersema, nr. 98, zitten in de zelfde kluft (de zogenaamde Brugster kluft, een soort noaberschapswijk) in 1887. Douwe overlijdt in 1889, mogelijkkerwijs bij zijn zoon in huis.

In het volgende nummer van het Infobulletin wordt dit artikel vervolgd. In het tweede deel gaat Paul de Vos in op ontwikkeling in en rond De Valk vanaf 1850 tot heden.

Lezing Emo

Cees de Ranitz

De lezing van Prof. De Boer over de voettocht van Abt Emo uit Wittewierum naar de Paus in Rome in de winter van 1211/1212.

Ondanks de rijkdom aan de vele Groninger Romaanse kerken in de van ouds Friese Ommelanden samen met de veelheid aan kloosterplaatsen zijn er in Noord-Nederland van uit de Middeleeuwen betrekkelijk weinig geschreven bronnen overgeleverd. Een uitzondering vormt de in het Latijn geschreven kroniek van abt Emo van het klooster van Wittewierum, welke na diens dood is voortgezet door één van zijn opvolgers, Menko. Onlangs is vanuit de RU hiervan een nieuwe vertaling tot stand gekomen. Het manuscript omvat naast wederwaardigheden als dijkdoorbraken en overstromingen ook de voetreis van Emo met zijn vriend Hendrik naar Rome, welke nog in de late herfst werd ondernomen om toestemming van de Paus te krijgen voor de opname van het prille klooster in de Premonstratenzer orde.

De veelheid van kerken en kloosters in de Ommelanden kan alleen worden verklaard, doordat er op onderling korte afstand veel zgn. eigen-kerken c.q. kloosters werden gesticht door vermogende landbezitters (hoofdelingen of eigenerfden), die dan in ruil voor het afstaan van hun bezit tevens het collatierecht verwierven en aldus indirect hun invloed konden vergroten, vooral als één van zonen of familieleden kon toetreden in de orde of het priesterambt konden verwerven, opdat tevens een oude dagvoorziening dan wel door het geloof, dat het zielenheil van de donor na diens verscheiden door voorspraak vanuit kerk- of klooster in het hiernamaals zou worden bevorderd. Het voorkomen van vele kerken en kloosters maakte tevens het oprichten van de eraan verbonden scholen mogelijk. Hierdoor kon de handel en welvaart van de bevolking toenemen door genoten taal- en rekenonderwijs.

Dit gegeven leidde er toe, dat in de Groninger Ommelanden zeer veel kerke- en kloosterlanden voorkwamen, getuige de overgeleverde namen van kloostervoorwerken zoals Schilligeham, dat behoorde tot het omvangrijke landbezit van het Cisterciënzerklooster in Aduard.

Aanvankelijk was het de bedoeling van Emo's neef of oom genaamd Emo van Romerswerf om in Nijeklooster, gelegen tussen Appingedam en Krewerd, het klooster te stichten; hierover ontstonden moeilijkheden met de Bisschop van Munster, welke in dat geval inkomsten zou derven. Plaatselijk speelde een machtige hoofdeling, genaamd Ernestus, een rol in dit conflict, welke recentelijk kon worden geïdentificeerd met een gelijknamige landeigenaar in het kerspel Maarhuizen.

Om uit de moeilijkheden te geraken besloot Emo daarop zich tot de Paus te wenden om de vereiste goedkeuring voor opname in de voornoemde orde te verkrijgen. Daar uitstel onwenselijk was vertrok hij samen met zijn vriend nog voor het invallen van de winter, ongewis zijnde of het zou lukken om via bestaande pelgrimsroutes de tocht door de Alpen naar Rome te volbrengen. Om kosten te besparen reisde men te voet, hetzij vergezeld van een lastdier, langs diverse bevriende kloosters, waar onderdak werd gevonden. Aan de beschreven plaatsen kon worden nagegaan welke deeltrajecten van de route werden afgelegd en waar kon worden overnacht. Gemiddeld werd 30-35 km/dag afgelegd.

De winterse tocht door de Alpen en de Apennijnen vereisten een grote inspanning van de wandelaars, aangezien dan de passen gesloten waren, steile hellingen en sneeuwstormen moesten worden getrotseerd. Uiteindelijk bereikte men Rome, waar pas na veel wachten en bureaucratische barrières de vereiste toestemmingsbrief van de Paus werd verkregen. Daarna werd de terugweg aanvaard, waarbij struikrovers zich onderweg meester maakten van hun bezittingen incl. het bewuste Pauselijke document. Hierop besloot Hendrik terug te gaan naar Rome om een kopie van de brief te bemachtigen, terwijl Emo achterbleef in de stad Pavia en moest proberen de nodige gelden te verzamelen voor de terugreis. Daar er geen internationale banken in die dagen bestonden, moest een en ander via traject van handelskantoren en reizende kooplieden ter plaatse in Pavia worden geregeld. Hoe het zij, Hendrik keerde met de kopie terug, waarna beiden via een andere route terug reisden, richting Bazel, waar per beurtschip over de Rijn verder naar het noorden werd gereisd. Met de aldus verkregen Pauselijke toestemming werd de

bisschop van Munster overruled en was het klooster in Wierum niet langer bedreigd in haar voortbestaan. De naam Wittewierum verwijst naar de witte pijpen van de daar werkende monniken.

In het boek Emo's reis van de hand van Prof. De Boer wordt de afgelegde route per dag nagereisd in de huidige tijd. Aldus wordt beschreven, wie en wat Emo en Hendrik onderweg tegen kwamen. Veel van hetgeen zij zagen en beschreven is er heden ten dage nog steeds te zien in de vorm van landschappen, bouwwerken zoals kerken, kloosters en kathedralen. Stammend uit de tijd van Romaanse bouw kwamen zij in contact met de in aanbouw zijnde Gotische koren aan kerken. Onderweg kregen zij in een belangrijk Premonstratenzer klooster een aanbevelingsbrief mee van de abt, die bekend stond om zijn kunde zeer formele brieven te schrijven in correct Latijn, gericht aan de hoogwaardigheidsbekleders zoals de Paus. Ongetwijfeld bevorderde dit hun kans op succes in het Vaticaan

Als geen ander is Prof De Boer in staat om aan de hand van het reisverhaal de luisteraar te boeien met de combinatie van verhalen uit algemene geschiedenis, politiek, religie, bouwkunde, ten tijde van het leven van Emo met zijn reis belevenissen. In die tijd woedde in Duitsland de zgn. Investituurstrijd, over de opvolging van koningszetel tussen beide elkaar bestrijdende partijen de Welfen en de Staufen. In het Heilige Duitse Rijk werden in feite de tradities van het keizerlijke Rome uit de oudheid voortgezet, echter met dit verschil, dat voor de opvolging en de kroning van de opvolgende monarch wel de Pauselijke toestemming vereist was. Vandaar dat de opvolgende Otto van Brunswijk, die zich in de verkeerde stad liet kronen, zich laat afbeelden als de vierde man in een bewaarde afbeelding van de Drie Koningen, zodat de kerkgangers niet gingen twifelen aan de legaliteit van zijn benoeming.

Verder worden in de loop van het verhaal tal van negentiende eeuwse misverstanden uit de weg geruimd omtrent het onjuiste wereldbeeld in de Middeleeuwen, namelijk dat van de platte aarde, daar reeds lang voor Copernicus in Rome reeds het tegendeel bekend was uit schriftelijke Arabische-Moorse bronnen uit Spanje. Betoogd werd dat er juist en meer geleidelijke overgang heeft plaats gevonden tussen de oudheid en de Middeleeuwen. Voor verdere details verwijst hij graag naar het gelijknamige boek, dat is uitgegeven bij Uitgeverij Noordboek in 2011. In het boek van Prof. De Boer is een wetenschappelijke verantwoording nagestreefd, gezien het feit, dat gedurende een aantal jaren gedeelten van de route stuk voor stuk zijn verkend en beschreven, waarbij de bronnen zijn vermeld. Daarnaast is er ook samengewerkt met de Groningse kunstenares/schrijfster mw. Ymke Penning, die over Emo's belevenissen een roman het licht heeft doen zien. Ook zij verzorgt boeiende lezingen over dit onderwerp.

Verslag Jaarvergadering

Cees de Ranitz

*Verslag van de Jaarvergadering gehouden op 20 maart 2013 in
Zalencentrum de Hoogte te Obergum*

1. Opening

Voorzitter J. Tersteeg opent de vergadering en heet de aanwezigen hartelijk welkom in het bijzonder Prof. Dick de Boer, die na het huishoudelijk deel een inleiding zal houden over de voettocht van de abt Emo van het klooster van Wittewierum naar de Paus in Rome in het winterseizoen van 1211/1212. Verder worden twee gasten begroet, waaronder een oud-student van de inleider. De totale opkomst bedraagt dertig personen.

Berichten van verhindering zijn ontvangen van dhrn. P.R. Dijkhuis, Dröge, A. Hoft, C.K. Kruizenga, J. Veltman, Sybolts en H. Zwerver.

2. Mededelingen

De secretaris meldt het overlijdensbericht van ons oudste lid dhr. R.J. Clevering (97) te Eenrum.

De voorzitter meldt dat er gezocht wordt naar een alternatief onderkomen voor de HVWO, daar de toegankelijkheid van de huidige zolderruimte problematisch is wegens de ligging achter het daar gevestigde architectenkantoor. Dit betekent, dat slechts beperkt gebruik buiten kantooruren mogelijk is, waardoor alleen in de avonduren en in het weekend kan worden gewerkt. Naar geschikte alternatieve betaalbare ruimte wordt momenteel gezocht.

De regelmatige verschijning van het Infobulletin Winshem heeft de laatste tijd vertraging opgelopen door het faillissement van de huisdrukker, die vervolgens werd overgenomen door een derde partij die eveneens failliet ging. Er is een goede en tevens goedkopere oplossing gevonden, in de vorm het bedrijf De Print in de Hoofdstraat in Obergum.

Dhr. Emiel Visser heeft zich opgeworpen als trekker van de uit vier leden bestaande beeldbank-werkgroep, die zich belast met

het scannen van het fotomateriaal. Hiervoor is de benodigde apparatuur aangeschaft zodat begonnen kan worden met de werkzaamheden en het vullen van de databank met de individuele fotobeschrijvingen. De voorzitter heeft van dhr. P. Noord diens gehele fotocollectie te leen, die kan worden gebruikt voor het scannen van beeldmateriaal. Het is verheugend, dat er nu na de oplossing van vele problemen o.a. door wisseling van het registratieprogramma bij de Groninger archieven eindelijk begonnen kan worden met de uitvoering van het project.

3. Bespreking van de notulen van de vorige jaarvergadering van 05-03-2012 en jaarverslag secretaris 2012

Niemand van de aanwezigen heeft op- en aanmerkingen op de tekst en op de inhoud ervan, waarna deze worden goedgekeurd met dank aan de secretaris.

Bespreking van het jaarverslag van de secretaris over 2012.

Ook over deze tekst worden geen vragen of verandervoorstellen gedaan, met dien verstande dat dhr. J. Haak meldt, dat het bedrag van □ 4.000,- bestemd voor het grondradaronderzoek moet gelezen worden als zijnde □ 9.000,-. Met deze mutatie wordt vervolgens ingestemd.

4. Verslag van de KasCie

Wegens afwezigheid van beide leden van de kascommissie verklaart de penningmeester, dat de controle onlangs heeft plaats en dat er geen fouten of onregelmatigheden zijn aangetroffen. Ondertussen ontvangt de secretaris de telefonische melding van dhr. H. Zwerver, dat hij op weg naar het noorden vast zit in verkeersfile. Dhr. Zwerver laat weten de gepresenteerde jaarcijfers goed te keuren, zodat tot decharge van het bestuur (de penningmeester) kan worden overgegaan. Dit voorstel wordt door de vergadering aangenomen.

5. Bespreking van het verslag van de penningmeester

De penningmeester geeft vervolgens een korte toelichting over de jaarcijfers en de begroting voor het 2013. Vooral de nu lager begrote drukkosten maken, dat er een sluitende begroting is. Hierop worden door de vergadering de jaarcijfers goedgekeurd. De voorzitter dankt Mw. Van der Molen voor haar vele werk, dat met applaus wordt door de leden wordt gehonoreerd.

6. Benoeming van de leden van de kasCie in 2014

Dhr. Zwerver is in 2013 aftredend; in zijn plaats heeft het bestuur mw. Lemstra-Wierenga (oud penningmeester) bereid

gevonden om deze taak op zich te nemen. Deze voordracht krijgt vervolgens de instemming van de algemene vergadering.

7. Bestuurssamenstelling

Reglementair aftredend zijn dhr. Jacob Veltman en onze penningmeester mw. Ida van der Molen. Eerstgenoemde stelt zich niet herkiesbaar i.t.t. de tweede. Het bestuur stelt voor om in de vacature Veltman Dhr. Guus Frumau (docent geschiedenis) te benoemen. Bij de secretaris zijn geen tegenkandidaten bekend. De vergadering gaat akkoord met de bestuursvoorstellen.

8/9. W.v.t.t.k. en Rondvraag

Er zijn geen vragen of andere punten. Het huishoudelijk deel wordt afgesloten, zodat begonnen kan worden met de voordracht van Prof. Dr. Dick de Boer, oud- hoogleraar Geschiedenis aan de R.U. te Groningen, getiteld Emo's reis.

Vernieuwde website www.winshem.nl

In de zomer van 2013 is de laatste hand gelegd aan het vernieuwen van de website van de vereniging. De uitvoering hiervan lag in handen van het ROC Friese Poort leerbedrijf "Creative Order". De studenten die deel uitmaken van het leerbedrijf volgen de studierichting Mediavormgeving en Media Management. In het kader van deze studie doen de studenten praktijkervaring op door met het leerbedrijf opdrachten voor klanten uit te voeren. Het resultaat is een website die door meerdere redactieleden eenvoudig te onderhouden is.

Inmiddels zijn alle uitgaven van het Infobulletin tot en met de zeventiende jaargang 2012 te raadplegen via de website. Actuele zaken worden vermeld op de startpagina van de website. Ook is er een agenda aanwezig waarop de activiteiten van de vereniging zijn ingevuld. Interessante activiteiten zoals lezingen en cursussen zullen ook op de agenda geplaatst worden. Ook bestaat de mogelijkheid om via de website in contact te komen met de vereniging of de redactie.

Helemaal nieuw op de website is het Forum. Via het Forum is het mogelijk een oproep te doen of een vraag te stellen aan de andere bezoekers van deze website. Ook is het mogelijk om een discussie te starten waarop anderen kunnen reageren. Hiermee willen we wat meer interactie organiseren. U bent bij deze van harte uitgenodigd om gebruik te maken van dit forum.

De volkstelling van 1859

Tineke van der Schoor

Achtergrond. Het decennium 1850-1860 laat economisch enige verbetering zien. De honger is afgenomen, maar de armoede blijft. De lengte van de lotelingen, een indicator voor de gezondheidstoestand van de bevolking, gaat weer omhoog. De armoedige woonomstandigheden brengen Van Eeghen en Meschert van Vollenhoven tot het oprichten van een woningbouwvereniging, die de eerste sociale woningbouw realiseert in Amsterdam. Daar werd ook de eerste waterleidingmaatschappij opgericht, die de Duinwaterleiding ging exploiteren. Charles Darwin publiceert The Origin of Species in 1859. Ver weg woedt de Krimoorlog. Op de Eerste Wereldtentoonstelling in 1851 in het Crystal Palace in Londen, demonstreerden uitvinders onder meer de voorloper van de fax, de daguerrotypie en de eerste 'stemcomputer'.

De Vierde Tienjarige Volkstelling

Op 31 december 1859 wordt de Vierde Tienjarige Volkstelling gehouden in Nederland. De uitkomsten van deze telling worden gepubliceerd *te 's Gravenhage, bij Van Weelden en Mingelen en bij hunne correspondenten* in 1863. Het rapport wordt gedrukt bij de algemeene Landsdrukkerij. Het totaal aantal inwoners van Nederland is dan 3.309.128.

Het Koninklijk Besluit voor de Volkstelling werd vastgesteld op 26 september van 1859, slechts drie maanden voor de telling. Dit is erg laat voor de gemeenten, die in die korte periode zowel de financiering moesten regelen als tellers in dienst moesten nemen. Veel gemeenten - vooral de 'volkrijke' - klaagden dan ook dat de voorschriften zo laat *ter algemeene kennis gebracht zijn*. De gemeenten willen in het vervolg anderhalf jaar vóór de telling over de voorschriften kunnen beschikken, zodat er in de begroting rekening mee gehouden kan worden. In grote gemeenten kon men dan ook tijdig omzien naar betrouwbare controleurs. In kleine gemeenten volstond overigens het rondbrengen van de formulieren door de veldwachter.

Gemeenten kregen voor het invullen van de telformulieren een schadeloosstelling van 1 cent per persoon. Ook het overbrengen van de gecontroleerde gegevens op verzamelstaten werd gedaan door de gemeenten. De Commissie toont zich in de bijlage daarover niet erg tevreden: *De verzameling door de gemeentebesturen heeft de werkzaamheden bij de provinciale bureaux niet slechts niet verligt, maar aanmerkelijk verzwaaard, dewijl men op de meeste lijnen van den verzamelstaat, in enkele gemeenten op elke lijn, verkeerde overbrenging moest verbeteren.*

De Commissie meende daarom dat in het vervolg de controle tegen vergoeding zou moeten geschieden door de provinciale bureaus. De vergoeding voor het tellen zou bovendien pas ná controle aan de gemeentebesturen moeten worden verstrekt, zodat *men althans verzekerd is dat alle onvolledige en gebrekkige*

opgaven zijn aangevuld en verbeterd.

De teldag 31 December wordt door veel gemeenten ongelukkig gevonden, vanwege het grote aantal afwezigen op die dag. Dit betreft kostschoolleerlingen, studenten, maar ook *eene menigte personen, die van den laatsten dag van het jaar gebruik maken om familiebetrekkingen of kennissen te bezoeken.*

Hoe staat Winsum ervoor in 1859?

Er zijn bij de telling op Oudjaarsdag 1896 mensen in Winsum aanwezig, maar 15 daarvan hebben een woonplaats elders. Bij de categorie afwezigen staan 21 mensen genoemd die op die dag in een andere gemeente binnen de provincie zijn, één persoon is in een Nederlandse kolonie en zes zijn op zee. Dan zijn er nog vijf personen opgenomen in de kolom Niet als aanwezig in de telling opgenomen of wier verblijf geheel onbekend was.

Als we van de 1896 getelden de 15 bezoekers aftrekken en de 33 afwezigen erbij optellen, komen we op een totaal van 1881+33=1914 inwoners van Winsum. De bevolking is dus toegenomen ten opzichte van 1849. Het aantal daadwerkelijk aanwezigen ('*werkelijke bevolking*') is overigens in alle overzichten het uitgangspunt, wat behoorlijk verwarrend is.

Ik ga in het vervolg van deze bijdrage vooral in op de huizentelling. De stand der bevolking en de verdeling naar godsdienst en herkomst wordt kort behandeld aan het einde van het artikel.

Huizen in Winsum

Wat is een huis? Hoe tel je woningen, schuren, molens, of schepen op de juiste wijze? Bij iedere Volkstelling wordt geklaagd over de onvolledige of onjuiste opgave van huizen door de gemeenten. Niet alle gemeenten tellen blijkbaar hetzelfde als 'huis'. De Commissie is van mening dat een gebouw meerdere huizen kan bevatten, als deze duidelijk van elkaar gescheiden

zijn en elk voorzien van een eigen huisnummer. In veel gemeenten hebben de huizen echter helemaal geen nummer of is de nummering niet volledig. Een andere terugkerende kwestie betreft de opgave van allerlei ‘getimmerten’, die helemaal niet voor bewoning geschikt of bedoeld zijn, als ‘onbewoond huis’. Om hier duidelijkheid over te verkrijgen wordt in de Volkstelling van 1859 expliciet gevraagd naar ‘onbewoonde huizen’ en hun functie.

De situatie in Winsum is als volgt. De gemeente Winsum heeft 218 huizen binnen de kom, 96 huizen buiten de kom, en acht bewoonde schepen. In deze 314 huizen wonen 373 huisgezinnen, waarbij ik ervan uitga dat de acht schepen door acht gezinnen worden bewoond. Het lijkt er dus op dat bijna 60 gezinnen bij een ander gezin inwonen, of dat deze huizen meerdere woningen (huizen) bevatten. Dit komt uitsluitend binnen de kom voor.

Er worden in Winsum 24 onbewoonde ‘huizen’ gemeld. Slechts drie van deze huizen zijn woonhuizen, andere onbewoonde gebouwen omvatten vier kerken, twee scholen, twee fabrieken, één werkplaats, één pakhuis, vier lootsen, vier stallen en koetshuizen, en drie molens. Andere in de vragenlijst opgenomen functies zoals smederijen, kantoren, bakkerijen, brouwerijen werden niet genoemd. Wel wáren er in Winsum smeden, bakkers en brouwers. Blijkbaar werden deze activiteiten in de woning uitgevoerd en niet in een apart gebouw ondergebracht. De categorieën hutten, tuinhuisen en schuren blijven leeg, terwijl deze typen gebouwen waarschijnlijk wel in Winsum aanwezig waren.

Woonsituatie van Winsumers

In het *Eerste Gedeelte Plaatselijke Indeling Provincie Groningen* is het onderstaande overzicht opgenomen van de verdeling van de bevolking van Winsum over de verschillende delen van de gemeente. Opvallend is de verdeling binnen en buiten de kom. In de kom van Winsum staan 110 huizen, met in totaal 525 bewoners (4,7 per huis). Buiten de kom staan 69 huizen, met 427 bewoners (6,2 per huis). In de kom van Obergum vinden we 128 huizen met 700 bewoners (5,4 per huis), Obergum buiten de kom telt 28 huizen en acht schepen, met 245 bewoners (8,75 per huis (!)). Winsum telt relatief veel huizen buiten de kom, 45 procent van de inwoners woont buiten de kom. Obergum is veel dichter

bevolkt, maar de bevolking in de buitendorpen is juist weinig talrijk. De woondichtheid (het aantal bewoners per huis) is buiten de kom groter dan binnen de kom en in Obergum groter dan in Winsum.

In het overzicht *Indeeling naar de huizing* wordt informatie gegeven over de onderlinge verwantschap van de bewoners. De meerderheid (1523) van de Winsumers leeft in een huisgezin met verwanten. Daarnaast wonen 294 mensen in een huisgezin waarmee zij niet verwant zijn. Dit betreft 151 mannen en 143 vrouwen, waarschijnlijk meiden en knechten. Deze personen worden wel tot de gezinnen gerekend.

Een zeer kleine groep van slechts 25 mensen leeft afzonderlijk. Het Gasthuis (een ‘instelling’) biedt onderdak aan 54 personen, 19 mannen en 35 vrouwen. Zes mannen uit Winsum waren tijdens de telling ‘in den vreemde of op zee’.

Hoe de woningen er uit zagen in 1859 kunnen we in de Havenstraat en Westerstraat nog goed zien. De situatie in de woningen was waarschijnlijk niet erg rooskleurig. Met name de kleinere arbeiderswoningen zullen niet hebben afgeweken van de situatie in andere dorpen op het platteland.

In het *Verslag aan den Koning over de vereischten en inrigting van arbeiderswoningen*, in 1855 opgesteld door een commissie van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, wordt de woontoeestand in Nederland als volgt beschreven:

Woonhuizen	Kerken & kappellen	Scholen	Kantoren	Fabrieken, etc.	Smederijen	Bakkerijen	Stokerijen, brouwerijen en grutterijen	Werkplaatsen	Pakhuisen	Lootsen	Schuren	Hutten	Stallen en koetshuizen	Tuinhuisen	Molens	Gebouwen van verschillende aard	Totaal onbewoonde huizen
3	4	2		2				1	1	4			4		3		24

	Huizen				Bewoners	
	Bewoonde	Onbewoonde			Mannelijk	Vrouwelijk
Dorp Winsum. Kom	94	16		111	254	270
Dorp Winsum. Buiten de kom. Brs. Alinghuizen en Winsummermeeden	42	3		41	125	123
Dorp Winsum. Buiten de kom. Geh. Bellingeweer	13			13	35	40
Dorp Winsum. Buiten de kom. Geh. Klein Garnwerd, Schilligeham en Tijum of Thijum	14			15	52	52
Dorp Obergum. Kom	124	4		166	338	362
Dorp Obergum. Kom Schepen			8	8	25	17
Dorp Obergum. Buiten de kom. Buurt Ernstheem	3	1		3	12	15
Dorp Obergum. Buiten de kom. Geh. Maarhuizen	15			15	68	61
Dorp Obergum. Buiten de kom. Geh. Ranum	9			9	25	22
TOTAAL binnen de kom	218	20	8	285	617	649
TOTAAL buiten de kom	96	4	8	96	317	313

De hollen der mensen – en anders mogen wij die woningen van velen uit de min gegoede stand niet noemen – staan niet zelden ten achter bij de plaatsen, die ten verblijve voor vele dieren zijn afgezonderd. [...] Holen die, slecht verlicht, onvolkomen tegen den invloed der atmosfeer beschut, op vochtige plaatsen in gangen en stegen gelegen, zonder afvoer van overvloedig water, zonder afvoer van de meest afzichtelijke onreinheid, onuitputtelijke bronnen zijn van verderf.

Brugmans wijst er in zijn ‘De arbeidende klasse in Nederland in de negentiende eeuw’ op dat arbeiders die buiten wonen geen last hebben van de stank en overbevolking die in de steden gebruikelijk is, dat zij vaak een klein stukje grond hebben voor groente en wat huisdieren, en dat zij gemakkelijker aan brandstof (sprokkelhout) kunnen komen. De woningen waren ook op het platteland erg klein ¹. Brugmans haalt H.A. Wynne aan:

in Warfum was de eenige kamer der arbeiderswoningen zoo klein, dat men er nauwelijks een tafel, eenige stoelen en een kist kon zetten; de zoldering was zoo laag, dat men niet rechtop kon staan ².

Wynne heeft ook enkele gegevens over Winsum opgenomen. De woningen zijn er kennelijk beter dan in Warffum:

te Winsum, hoewel ook te wensen overig latende, schijnt de inrichting der meeste woningen, in verhouding tot andere dorpen, niet slecht te zijn. De huur van ééne kamer bedraagt ongeveer 50cts., die van 2 kamers met eenigen grond daarbij f. 1,- per week. (Wynne p. 27)

Kunnen arbeiders deze huren betalen, vraag je je vervolgens af. Hieronder nog een stukje uit Wynne:

In de gemeente Winsum bedragen de dagloonen der mannen gedurende de zomer geregeld 50cts., de kost bovendien, de vrouwen 30 cts.; in den winter zijn die 10 à 15 cts. lager; kinderen bekomen van 10 tot 20 cts.

Vaste arbeiders kunnen bovendien nog op eenige kleine inkomsten rekenen; daar zijn er die een stukje land tot het bepooten met aardappelen hebben, die airen lezen enz., waardoor bovenstaande opgaven in sommige gevallen met 25 a 30 cts. verhoogd kunnen worden. Buitendien wordt in den drukken tijd bij aangenomen werk dikwijls van f 1 tot f 1,50 dagloon gemaakt.

Arbeiders die niet vast in ‘t werk zijn, verdienen zonder genot van kost meestal f 1 en in den drukken tijd zelfs 1,50 a f 2.

Men mag aannemen, dat een arbeider met zijne vrouw te zamen gemiddeld omstreeks f. 400,- ‘s jaars verdienen kunnen. (Wynne p. 16)

Deze gegevens geven wat meer inkleuring aan de woningopgave.

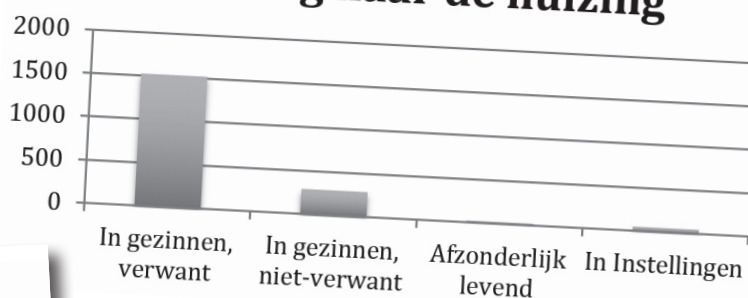
De arbeiderswoningen bestonden deels uit één kamer, maar er waren ook woningen met twee kamers en wat grond. De huur daarvan was weliswaar twee maal zo hoog, maar voor een echtpaar met een jaarloon van gemiddeld f 400,- jaars waarschijnlijk wel op te brengen.

Brugmans' opmerking over de mogelijkheden om enige groente te verbouwen klopt dus ook voor Winsum. Een deel van de woningen beschikt over een stukje eigen grond, en vaste arbeiders kunnen in veel gevallen een stukje grond pachten.

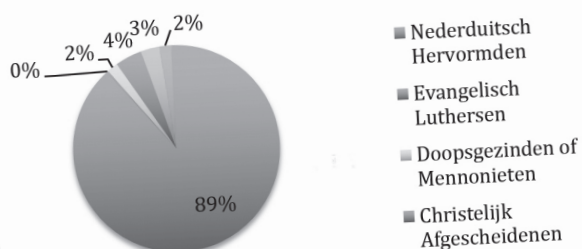
Overzicht bevolkingsontwikkeling Winsum

In onderstaande grafiek is te zien dat de bevolking van Winsum in 1859 heel licht is gegroeid, sinds 1840 zijn er slechts 50 inwoners bijgekomen. Dit getal is bovendien niet geheel betrouwbaar, vanwege de bij iedere Telling wisselende manier waarop bezoekers en tijdelijk afwezige inwoners werden geteld.

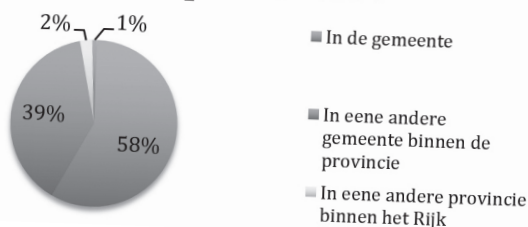
Winsum 1859 Indeeling naar de huizing

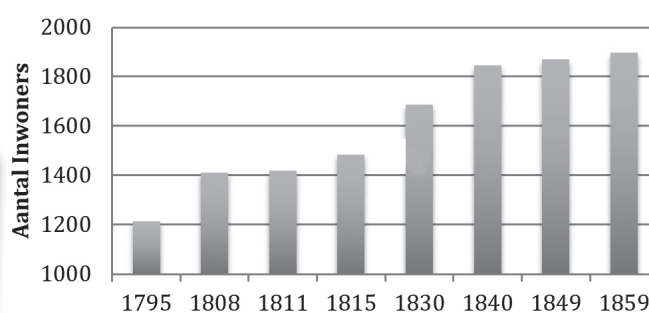
Winsum 1859 Godsdienst

Winsum naar geboorteplaats 1859

Bevolking Winsum 1795-1859

1 I.J. Brugmans, *De arbeidende klasse in Nederland in de 19e eeuw (1813-1870)*. Martinus Nijhoff, Den Haag 1929

2 H.A. Wynne, "Huishoudelijke toestand der arbeidende klassen in de provincie Groningen" (*Bijdr. tegenw. staat Groningen*, I, 1860, p. 85).

WINSUMSE 'BAISTEMAART' MEER DAN 150 JAAR OUD?

Jacques Tersteeg

Over markten en Baistemaart in Winsum

Tijdens de opening van de jaarlijkse Winsumer Baistemaart in 2010, die dat jaar niet meer, zoals gebruikelijk was, op de derde maandag van oktober plaatsvond, maar op de vierde, merkte de toen nieuwe voorzitter van de Stichting Baistemaart Winsum, de heer Piet Bulthuis, op dat met het opschuiven van de dag waarop de markt werd gehouden naar het begin van de herfstvakantie een 950 jaar lange en oude traditie verloren zou zijn gegaan.¹ Het stichtingsbestuur hoopte met deze verschuiving van de marktdag naar de herfstvakantie op een grotere toestroom van publiek.

Hoe men verder ook moge denken over deze mijns inziens wat incidentele verschuiving van de Winsumse Baistemaartdag, van een 950 jaar oude traditie, waaraan de heer Bulthuis refereerde, is historisch gezien zeker geen sprake. De helaas al vele jaren vrijwel 'beestenloze' Baistemaart gaat namelijk niet rechtstreeks terug op het Winsumse marktrecht dat de Duitse koning Hendrik IV op 25 april 1057 aan een van zijn leenmannen, aartsbisschop Adelbert van Bremen-Hamburg, schonk.

De Baistemaart in zijn huidige vorm is 'opgericht', of wellicht nieuw leven ingeblazen, omstreeks 1870 door oud-burgemeester H.W. Wierda (1873-1878), die er in zijn wat protserige boek Vijftig Jaren 1835-1885, het volgende over vermeldt: 'Eene veemarkt opgericht, die in bloeienden toestand verkeert'. Erg duidelijk is Wierda niet, want er bestonden toentertijd al veel langer TWEE VEEMARKTEN in Winsum (zie verder). In 1886 zou Wierda ook een paardenmarkt oprichten, die in 1927 ter ziele ging.²

Het Winsumse marktrecht van 1057

Over deze respectabele oudste locale markt hebben we, voor zover mij bekend, helaas geen directe gegevens. We weten dus feitelijk niet of deze markt ooit is gehouden, wat voor soort markt het was, hoe vaak in het jaar hij plaatsvond, op welke dag(en) en waar in Winsum hij precies werd gehouden. Ook over de organisatie weten we weinig. Het door de Duitse koning verleende marktrecht hangt wel te nauwste samen met het toen aan het marktrecht gekoppelde munt- en tolrecht van Winsum.

In de tiende en elfde eeuw verwierven náást Winsum ook talrijke andere handelsnederzettingen in de toen Friese landen, die alle aan het water lagen, aan de koning toebehorende zogenaamde 'regale' (rex = koning) rechten, als markt-, munt- en tolrechten: Stavoren, Bolsward, Leeuwarden, Dokkum, Groningen, Garrelsweer, Emden en Jever.

De belangrijkste achtergrond van deze markt-, munt- en tolrechten heeft waarschijnlijk te maken met het feit dat de Duitse koning zijn politieke en economische invloed in de Friese landen trachtte te vergroten.

Van belang hierbij is ook dat op de toen nog grotendeels onbedijkte, dus zilte gebieden rond de oude terpen of wierden de verbouw van graan en tarwe niet echt mogelijk was. Daardoor was men genoodzaakt deze producten van elders, met name uit de Baltische landen en Rusland te importeren. De Groningse export naar deze streken bestond grotendeels uit de productie van wol en mantels, door schapen die op de kwelders graasden, vervaardigd door de wierdenbewoners van deze streek.

Opvallend is dat de meeste munten van de genoemde plaatsen in deze verre streken zijn teruggevonden. Zo is er van de elfde-eeuwse Winsumse munten (een stuk of zeven) in Winsum zelf nog nooit een aangetroffen. Ze komen allemaal uit de Baltische landen en Rusland. Kennelijk was de handelsbalans toen wat scheef en moesten de wierdenbewoners daar wat geld bijbetalen om hun graan en tarwe naar huis te brengen.³

De Winsumse zestiende-eeuwse ‘vrijmarckt van September’

Nadat de gebroeders Ripperda, t.w. Pieter, Wigbold, Asinge en Onno in september 1566 de kerken van Winsum, Obergum en de kloosterkerk van de Dominicanen hebben gebeeldenstormd, mijns inziens wel grotendeels uit eigenbelang (want de Winsumers zelf namen daaraan niet eens deel), trekken zij zich terug naar Westfalen en worden hun Winsumse bezittingen, de westelijke en oostelijke borg met landerijen door de stad Groningen geconfisceerd.

In een ‘Reeckeninge van Feicko van Fritema’ van deze geconfisceerde goederen van 1569 is een aantal malen sprake van een ‘vrijmarckt van September’ in Winsum.⁴

Op die dag moesten enkele pachters van het land van Asinge Ripperda hun betalingen doen.

Ook van deze markt weten we helaas niets. Een vrijmarkt of ‘Vrië market’ is een markt die aan de bezoekers verschillende vrijheden en vrijdommen toekende, soms ook een vrijgeleide.⁵

Twee baistemaarten in Winsum?

In het Gemeenteverslag van 1856 in het archief van de Gemeente Winsum vond ik de volgende verrassende aantekening: ⁶

Er bestaan in deze Gemeente twee veemarkten; als: eene op den derden Maandag in April en eene op den zelfden dag in de Maand October. De eerste in den loop van dit jaar door H.H. Gedeputeerde Staten toegestaan getuigt van den milden geest van dit Kollegie voor eenen vrijen handel.

Er waren in de negentiende eeuw dus twee veemarkten in Winsum. De eerste, op de derde maandag van april, de tweede op de derde maandag van oktober.⁷ Opvallend vind ik dat de derde maandag van de voorjaarsmarkt heel dicht aanligt tegen de datum waarop koning Hendrik IV in 1057 op 25 april het marktrecht aan Winsum verleende.

Als dat zo is, maar wie ben ik, dan is die derde maandag wellicht toch heel vaag nog verbonden met het marktrecht van 1057 en heeft Piet Bulthuis toch een beetje gelijk.

In het Gemeenteverslag van 1862, dus zes jaar later dan het voorgaande verslag, las ik het volgende:⁸

Wat de beide veemarkten in deze gemeente betreft, is die van het voorjaar afgeschaft, waarvoor in de plaats is ingesteld, eene markt te houden op den tweeden maandag in de maand Augustus. Op deze voor het eerst gehoudene markt waren ruim 100 stuks runderen aangevoerd, met geringen handel. De najaarsmarkt verkeert in een voortdurenden bloeienden toestand, zijnde er in October 1862 het aantal van 904 stuks runderen ter markt gebragt, zijnde dit 210 meer dan het vorige jaar; bestaande dit vee grootendeels uit weide ossen, welke aan pellerijen en voor den handel naar Friesland zijn afgezet.

De veemarkt van april, wellicht de oudste, maar niet zo lucratieve markt, werd toen dus verplaatst naar de tweede (niet derde!) maandag in augustus. De markten van april noch augustus hebben het overleefd. Oktober bleef over.

In het Gemeenteverslag van 1866 trof ik nog de volgende passage aan:⁹

Er bestaan in deze gemeente twee veemarkten, als een op den tweeden maandag in de maand Augustus en een op den derden maandag in de maand October, waarvan de eerste die nog slechts korte jaren bestaat, niet veel opgang maakt, en wegens de hier in zo erge maete geheerscht hebbende Cholera in 1866 niet is gehouden, terwijl de laatste nogal vrij belangrijk is en in bloei toeneemt. Op deze markt werden aangevoerd ruim 700 runderen, waaronder omstreeks 600 tweejarige ossen welke laatste per Stuk van f 100... tot f 150... verkocht werden. Andere markten zijn er niet aanwezig.

De verplaatste voorjaarsmarkt van april naar augustus slaat dus kennelijk niet aan en wordt bovendien geteisterd door de toen heersende cholera. De oktobermarkt bleef over.

Voor wie nog zin heeft in allerlei veemarktverordeningen en andere bijzonderheden rond baistenmaart verwijs ik graag naar het Gemeentearchief Winsum, inv. nr. 1341. Daarin bevindt zich een complete lijst van aangevoerd vee vanaf 1916 tot 1985, toen er helaas geen baisten meer waren.

¹Zie *De Wiekslag* (jr. 37, nr. 45) dinsdag 9 november 2010.

²Gemeentearchief Winsum, inv. nr. 305, Gemeenteverslag 1927.

³H.W. Wierda, *Vijftig Jaren 1835-1885. Uit eene verzameling van stukken, in dit tijdvak geschreven door* Eerste deel. – Proza (Wolters Groningen 1887) 205.

⁴*Winsums Verleden* (Groningen, Djakarta 1957), R.A. Luitjens-Dijkveld, 'De Ripperda's van Winsum', 34-122. Zie m.n. p.114-115.

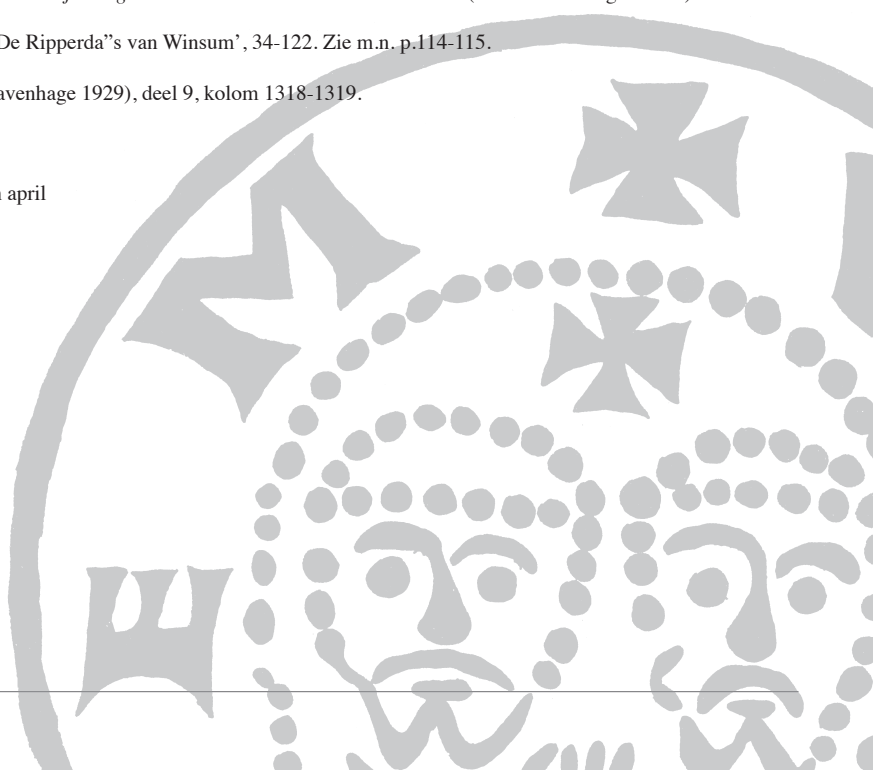
⁵Dr.E. Verwijs en dr. J. Verdam, *Middelnederlandsch Woordenboek* ('s-Gravenhage 1929), deel 9, kolom 1318-1319.

⁶Gemeentearchief Winsum, inv. nr. 234 (1856), hoofdstuk 15.

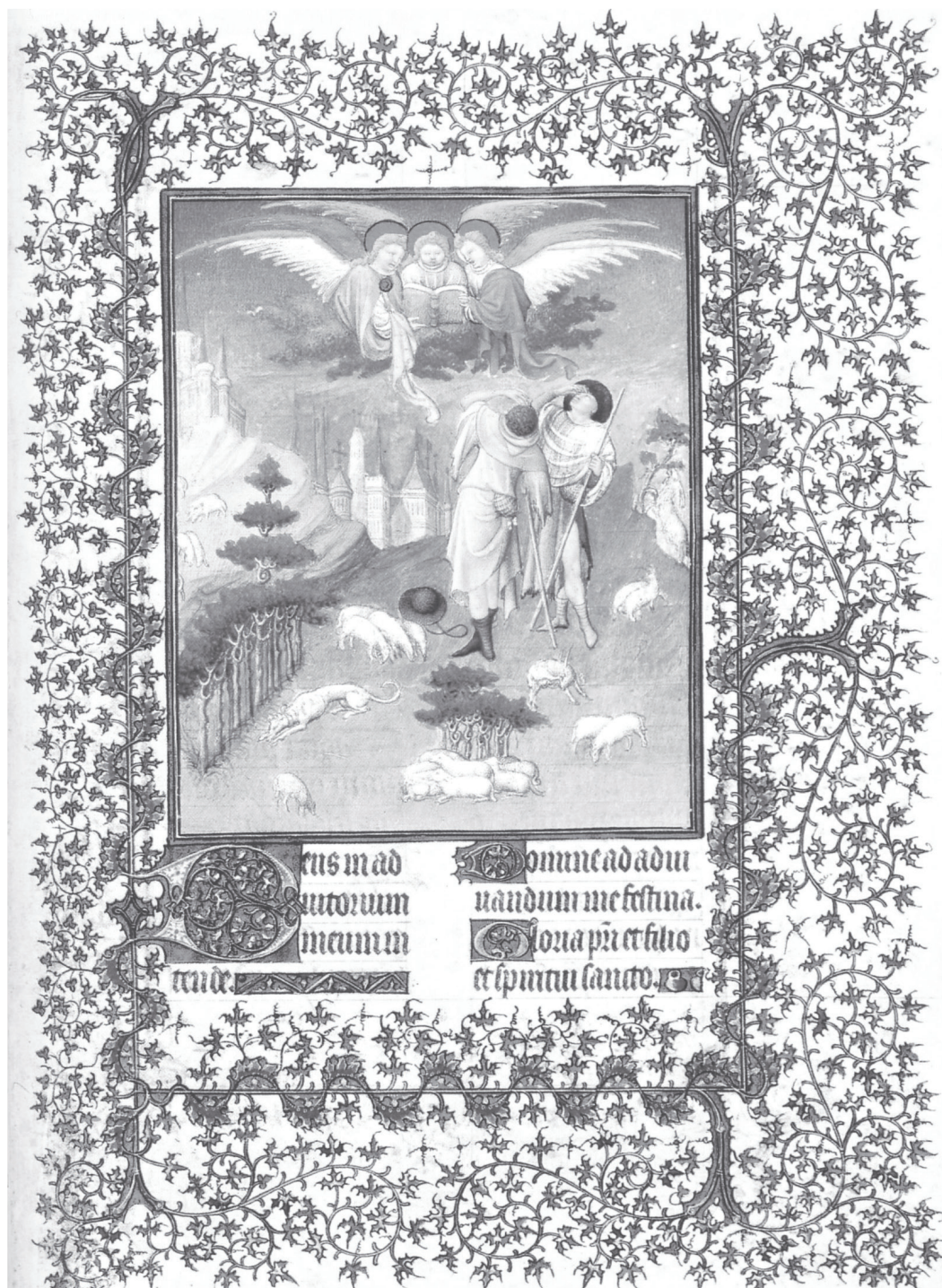
⁷Vgl. *Winsum Verleden*, p. 247, voorjaarsmarkt ingesteld, 3e maandag van april

⁸Gemeentearchief Winsum, inv. nr. 240 (1862).

⁹Gemeentearchief Winsum, inv. nr. 244 (1866).

REDACTIE EN BESTUUR VAN DE HISTORISCHE VERENIGING WENSEN U EEN GELUKKIG EN INSPIRATIEVOL 2014 TOE

De verkondiging aan de herders, uit: Miljard Meiss & Elizabeth H. Beatson, De Belles heures van Jean, duc de Berry (Utrecht/Antwerpen 1975, fol. 52). Deze bladzijde is geschilderd door de meest begaafde van de, uit Nijmegen afkomstige drie gebroeders Van Limburg, Paul. Zijn beide andere broers, die ook aan de Belles heures, verfraaid met vele miniaturen, randdecoraties en initialen, meewerkten, heetten Jean en Herman. In de voorstelling zweven op een wolk drie engelen die de herders zojuist de geboorte van Christus hebben aangekondigd. Samen zingen zij uit een boek nu het 'Gloria'. Op de achtergrond zijn de torens van Jeruzalem te ontwaren, en links op de heuvel ligt Bethlehem. Let ook op de hazewindhond, het schaap achter de herders dat zich achter het oor krabt en de geit die rechts tegen een boom staat om er blaadjes van te eten. De Belles heures werd tussen 1405 en 1409 vervaardigd

Pedicura

medisch pedicure

gediplomeerd voetverzorgster

aantekening diabetische voet

aantekening reumatische voet

voetreflexzonetherapeute

massage-therapeute

en stoel shiatsu

fennie braad

nieuwstraat 48

9952 ej winsum

06 - 20 43 78 49

behandeling op afspraak

COMPÈL
COMPUTERS

Alles op het gebied van ICT!

- PC's
- Netwerken
- Reparaties
- Accessoires

Service is ons kenmerk

Het Aanleg 6c
9951 SJ Winsum
T: 0595442619
www.compel.nl
info@compel.nl

*Al bijna een halve
eeuw van Winshems
historie hét adres voor
tapijt ende gordijnen
ende rest*

...daarvoor gaat u naar
binnen®

Hoofdstraat W13 te Winsum
0595-444322

Herberg De Gouden Karper,
één van de oudste horecabedrijven van Noord-
Nederland, ademt nog steeds de sfeer van weleer.
U kunt smakelijk en gevarieerd eten in ons eetcafé,
dat 7 dagen per week geopend is.

Herberg De Gouden Karper waar de gast nog koning is.

Hoofdstraat Winsum 5, 9951 AA Winsum, Tel.: 0595 44 14 26

BOUWBEDRIJF

SCHILDERSBEDRIJF

Universeel bouw- en schildersbedrijf waar het hele "bouw- en schildergebeuren"
is ondergebracht in één totaal aannemingsbedrijf voor bedrijf, overheid en particulier.

Vakmanschap is bij ons een waarborg voor kwaliteit!

Het Aanleg 9
9951 SJ Winsum
Tel.: (0595) 49 16 46
Fax: (0595) 49 20 66
Mob.: 06 51 56 66 00

Bouwend Nederland

E-mail: bouwbedrijf@hylmar-diemer.nl
www.hylmar-diemer.nl

**DE NOORD
ELECTRONICA**

De Noord electronica sinds 1890 uw vertrouwd adres voor

Huishoud, Electro en speelgoed

Hoofdstraat Obergum 3, 9951 AG Winsum Tel. 0595-441 459

Stoffel Winters
SCHOENEN

Hoofdstraat O. 7
Winsum
Tel. 0595-441877

www.stoffelwintersschoenen.nl

Natuurlijk ook op maandag geopend.

DISCUS
UW HUISDIEREN SPECIAALZAAK

PROFAUNA v.o.f.

Hoofdstraat W37 Winsum, tel 0595-441738

Openingstijden:

ma/do 8:30-18:00

vr 8:30-21:00 en za 8:30-17:00

Ruime parkeergelegenheid achter de winkel!

Univé biedt u het gemak van alles onder één dak

HET VOORDEEL IS VOOR U!
Betrouwbaar, deskundig advies
en korting op uw premie

Zou het niet makkelijk zijn om voor al uw financiële zaken één deskundig aanspreekpunt te hebben?

Univé vindt van wel. Naast verzekeringen kunt u daarom bij ons ook terecht voor uw hypotheek en pensioen. Voor thuis, maar ook voor uw bedrijf. Alles onder één dak. Wel zo handig en voordelig.

Univé Noord Groningen
Ranumerweg 2,
Winsum tel (0595) 44 17 67

Hoofdstraat-West 5,
Uithuizen tel (0595) 43 28 25

Bedrijventeam (0595) 43 26 53
Mijn Makelaar (0595) 44 15 24

RegioBank
Zelfstandig Adviseur

Mijn Makelaar
Boelens Jorritsma

UNIVÉ
VERZEKERINGEN

www.unive.nl